

Юридичні науки

УДК 343.8

Калініна Анна Олександрівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Калинина Анна Александровна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Kalinina Anna

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Кутєпов Максим Юрійович

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ЗАСОБИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК ДО
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ
СРЕДСТВА РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ОСУЖДЕННЫХ ЖЕНЩИН К
ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
MEANS OF RESOCIALIZATION OF WOMAN WHO ARE
SENTENCED TO IMPRISONMENT: PROBLEMS AND WAYS OF
IMPROVEMENT**

Анотація. У статті здійснено аналіз поняття «ресоціалізація», проведена характеристика деяких засобів виправлення та ресоціалізації

засуджених жінок до позбавлення волі, досліджено проблеми та шляхи їх вдосконалення в установах виконання покарань та на волі.

Ключові слова: ресоціалізація, родина, праця, громадський контроль, група підтримки, тренінг.

Анотація. *В статті проведено аналіз поняття «ресоціалізація», проведена характеристика некоторых средств исправления и ресоциализации осужденных женщин к лишению свободы, исследованы проблемы и пути их совершенствования в учреждениях исполнения наказаний и на свободе.*

Ключевые слова: ресоциализация, семья, труд, общественный контроль, группа поддержки, тренинг.

Summary. *The article contains the analysis of the concept of «resocialization», description of some means of correcting and resocializing women who are sentenced to imprisonment and problems of some means of correcting and resocializing and ways to solve them.*

Key words: resocialization, family, work, social control, support group, training.

Вступ. На сьогоднішній день важливими є питання щодо того як запобігти вчиненню злочинів і особливо попередити рецидивну злочинність. Але країна зіткнулася із економічною кризою, перебуває в стані війни, і її основні зусилля спрямовані на подолання цих проблем. При цьому не приділяється достатньої уваги саме процесу виправлення і ресоціалізації особи, засудженої за вчинення злочину, особливо такої уразливої групи населення як жінки. В цій сфері існує досить велика кількість проблем, які пов'язані як із організаційними питаннями (наприклад, матеріально-технічне забезпечення установ виконання покарань), соціальними (неприйняття суспільством) та психологічною

підтримкою цієї категорії осіб. Засуджені жінки до позбавлення волі є особливим контингентом не тільки з точки зору свого правового статусу, а і з огляду на психологічні особливості особистості, так як вони більш гостро сприймають ізоляцію від суспільства, розлуку з родиною, схильні до нервових зривів, депресій тощо ніж чоловіки. Тому процес ресоціалізації жінок має свої особливості, притаманні тільки цій категорії засуджених осіб.

Це питання було досліджено у наукових працях таких вчених як А. Х. Степанюк, М. Ю. Кутєпов, А. Львовчкін, М. Неживець, Ю. А. Чеботарьова, О. М. Жук, В. В. Проскура, А. Р. Кожушко, Ю. М. Антонян та ін.

Метою даної статті є визначення поняття ресоціалізації, з'ясування основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених жінок, проблеми та шляхи їх вдосконалення.

Виклад основних положень. Відповідно до статті 6 КВК ресоціалізація – це свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого. Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [1].

Однак, слід відмітити, що перелік засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, передбачений КВК, не є вичерпний, і до нього ми можемо включити також зв'язок засудженого із родиною (побачення, спільне проживання), культурне виховання, створення груп підтримки та проведення спеціальних тренінгів.

За переконанням А. Львовчіна, ресоціалізація має на меті виправлення засудженого, формування в нього правослужняної поведінки, стимулювання становлення на життєву позицію, що відповідає соціальним нормам, шляхом відновлення, збереження й розвитку соціально корисних рис і відносин під час відбування покарання й соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі [2, с. 8].

Коментуючи включення до КВК категорії «ресоціалізація», А. Х. Степанюк обґрунтовано відмічає, що це є свідченням тактичної перемоги представників вітчизняної пенітенціарної педагогіки як «науки про перевиховання» [3, с. 51].

Деякі вчені провели поділ ресоціалізації за різними критеріями. Наприклад, М. О. Стручков вважає, що процес ресоціалізації складається з двох етапів – пенітенціарного (час відбування покарання) й постпенітенціарного (період після звільнення від відбування покарання) [4, с. 161]. А О. М. Неживець ресоціалізацію особи поділяє на допунітивний, пунітивний і постпунітивний, вирізняючи такі її стадії, як (а) винесення вироку й призначення покарання засудженому, (б) його адаптація до умов виконання покарання, (в) виправлення засудженого, (г) підготовка його до звільнення і (д) соціальна адаптація до умов життя на волі [5, с. 7].

Розглянемо більш детально деякі із засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Зв'язок із родиною. Найбільш уразливими є жінки, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі щодо збереження родинних зв'язків. Відповідно до ст. 93 КВК засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого [1]. Постає відповідна проблема, яка полягає в тому, що жінка, в процесі відбування покарання у вигляді позбавлення волі,

віддаляється від своєї сім'ї, втрачає можливість спілкуватися з ними через те що, жіночих колоній невелика кількість в Україні і вони знаходяться далеко від їх домівок. Тому по відношенню до жінок положення цієї статті не завжди дотримуються.

Також КВК вказує, що при виправних колоніях можуть створюватися будинки дитини із розміщенням там дітей засуджених жінок віком до трьох років. Діти за згодою батьків можуть передаватися їхнім родичам або іншим особам за згодою батьків та рішенням органу опіки та піклування або після досягнення трирічного віку направляються до відповідних дитячих закладів. На нашу думку, так як існує особливий зв'язок між матір'ю і дитиною, та у разі якщо родичі або інші особи не можуть виховувати таку дитину, то необхідно продовжити вік дитини для того, щоб вона змогла перебувати поряд із матір'ю, адже в такому випадку це піде на благо і матері і дитини.

Що ж до вагітних жінок, то їм покарання у вигляді позбавлення волі може бути призначено тільки за повної відсутності якоїсь альтернативи. Якщо ж цього ніяк неможливо уникнути, то на час вагітності і годування дитини в умовах колонії їм слід створювати особливі умови тримання (побутового та медичного характеру, санітарні та стосовно харчування). На наш погляд, повинен завжди дотримуватися один важливий принцип – жодна майбутня мати не повинна народжувати дитину в умовах фізичної ізоляції від суспільства [6, с. 47-48].

Зв'язок із родиною є одним із найпотужніших засобів ресоціалізації, адже жінка відіграє особливу роль в сім'ї, яка водночас і стимулює її до виправлення і найскорішого повернення додому, тому необхідно вживати спеціальних заходів, котрі б забезпечували засудженим жінкам збереження контактів зі своєю родиною.

Суспільно корисна праця. Праця є ще одним рушійним чинником для виправлення та ресоціалізації засуджених жінок, так як сприяє

становленню таких якостей як дисциплінованість, відповідальність, сумлінність, організованість тощо.

До суспільно корисної праці в установах виконання покарань залучаються засуджені з урахуванням виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальності. Засуджені можуть працювати на підприємствах установ виконання покарань, а також на підприємствах державних та інших форм власності за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції [7].

Засудженим до позбавлення волі, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», інвалідам I та II груп, хворим на активну форму туберкульозу, жінкам з вагітністю понад чотири місяці, жінкам, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії установи. Характер діяльності і тривалість робочого часу цих категорій засуджених визначаються лікарською комісією залежно від їх працездатності з урахуванням стану здоров'я, профілю виробництва на підприємстві, в установі [8].

На нашу думку, це справедливе явище, оскільки засудженим необхідно своєю працею заробляти гроші для харчування, придбання предметів першої необхідності, одягу, оплати житлових послуг, медичного обслуговування, зміцнення здоров'я. Суспільно корисна праця в установах виконання покарань є засобом виправлення та ресоціалізації, а також фактором впливу на процес соціальної адаптації засуджених після звільнення, оскільки майже 70 % жінок, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, ніде не працювали і не навчалися.

В жіночих установах виконання покарань розвивається швейне, меблеве виробництво, деревообробка та сільське господарство. Значна кількість засуджених жінок на підприємствах УВП використовується не за

спеціальністю, яку мали до засудження. Праця засуджених жінок має низку особливостей. По-перше, їх праця в умовах позбавлення волі здійснюється не за власним бажанням, а за волею адміністрації. Засуджені не мають права вибору професії, не можуть вільно переходити з одного місця роботи на інше. По-друге, засуджені не мають трудових книжок, мають один вихідний день на тиждень, на них поширюється дисциплінарна відповідальність, передбачена правилами внутрішнього розпорядку установи виконання покарань. На особисті рахунки засуджених нараховується лише частина зароблених ними грошей [9, с. 31-32].

На нашу думку, процес ресоціалізації мав би кращий результат, якщо було б реформовано сферу праці, яка на даний час має велику кількість недоліків та не відповідає вимогам часу. Для цього потрібно враховувати спеціальність, яку мають засуджені жінки, як того вимагає закон, надати можливість реалізувати свої здібності та навички, які в подальшому трансформуються в гідну заробітну плату, покращити матеріально-технічне забезпечення установ виконання покарань, розширити сферу професійної підготовки та навчання, а також забезпечити працевлаштування засуджених жінок після звільнення їх з місць позбавлення волі, покладаючи обов'язок на відповідні центри зайнятості.

Громадський контроль. Як зазначає Кутєпов М. Ю, великого значення набуває соціально-виховна робота із засудженими жінками. Вона передбачає цілеспрямовану діяльність не тільки співробітників пенітенціарних установ, але й представників інших соціальних інституцій для досягнення виправлення та ресоціалізації засуджених. Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує застосування громадського впливу до засуджених жінок як основного засобу їх виправлення та перевиховання. Залучення представників різних державних та недержавних організацій до здійснення соціально-виховної роботи із засудженими жінками позитивно

впливає на процеси їхнього перевиховання та ресоціалізації, адже здійснюється у відповідності до принципу тісного зв'язку процесу перевиховання з реальним життям. Реалізація цього принципу передбачає поновлення та налагодження соціально-корисних зв'язків і відносин засуджених, постійне ознайомлення їх з соціально-економічними, політичними, культурними проблемами, формування в них позитивних соціальних установок, залучення засуджених до соціально-корисної та особистісно значущої діяльності.

Особливе місце у здійсненні соціально виховної роботи із засудженими жінками також посідає діяльність релігійних організацій, які здійснюють духовне виховання ув'язнених жінок. Практика останніх років доводить, що залучення до процесу ресоціалізації і перевиховання засуджених представників різних релігійних конфесій дозволяє позитивно вплинути на почуття, поведінку, свідомість засуджених, певною мірою заспокоїти їх душу, вгамувати пристрасті, вселити надію на майбутнє [10, с. 96-97].

Державна кримінально-виконавча служба України теж підкреслює значення релігійних організацій у процесі ресоціалізації засуджених, проводячи конференції із залученням представників із різних організацій. Наприклад, у березні 2019 року в Адміністрації ДКВС України відбулась конференція на тему: «Партнерство релігійних організацій у супроводі суб'єктів пробації та у реінтеграції в'язнів». На конференції було озвучено та обговорено доповіді експертів, а також проведено роботу в секціях за напрямками: взаємодія релігійних організацій з пенітенціарними установами щодо збереження у засуджених соціальних зв'язків, підготовки до звільнення та соціальної реінтеграції колишніх в'язнів; волонтерство пробації та засади співробітництва з релігійними організаціями.

Роль громадських організацій в у ресоціалізації засуджених до позбавлення волі полягає у втіленні заходів, що безпосередньо сприяють

повторному процесу засвоєння ними соціальних норм, цінностей, ролей та навичок, що є адаптивними для функціонування в некримінальних соціальних середовищах, а також сприяють формуванню ефективнішого впливу на засуджених із боку персоналу УВП. Вона може бути опосередкованою, коли громадські організації (частіше міжнародні), не безпосередньо втілюють заходи, а лише надають певні види підтримки, зокрема фінансову [11, с. 63].

Створення груп підтримки, проведення спеціальних тренінгів. В. В. Проскура аналізує таку допомогу жінкам, які повернулись із місць позбавлення волі, як створення та роботу груп взаємопідтримки та взаємодопомоги. При цьому завданням груп взаємодопомоги є: допомогти жінкам подивитися на своє життя зі сторони та знайти відповіді на запитання щодо того, чому вони обрали злочинний шлях; показати, що їхні злочинні дії часто є наслідком стереотипних вчинків, допомогти зрозуміти ці стереотипи і звільнитися від них; підвищити самооцінку та активізувати волю; допомогти жінці зрозуміти, що вона не сама, що вона зможе знайти вихід зі складної ситуації, якщо звертатиметься за підтримкою; допомогти жінці розробити успішну стратегію свого життя й підтримати її перші кроки; допомогти жінці почути та використати позитивний досвід інших [12, с. 129].

Також на базі установ виконання покарань діють спеціальні тренінги, які організуються здебільшого благодійними або громадськими організаціями. Такі тренінги спрямовані на інформування засуджених жінок щодо різних питань (наприклад, правового характеру), а також соціального супроводу осіб, які звільняються з місць позбавлення волі. Але слід звернути увагу, на необхідність створення як груп підтримки так і проведення тренінгів не тільки для підготовки перед звільненням таких осіб, а й після, так як жінка стискається з проблемами різного характеру (працевлаштування, розірвання зв'язків із родиною,

неприйняття у суспільстві), які необхідні для психологічної підтримки таких осіб.

Висновки. В статті було проаналізовано поняття «ресоціалізація», деякі із засобів виправлення та ресоціалізації засуджених жінок, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, проблеми, які існують у цьому процесі та надані рекомендації для їх усунення. Питання ресоціалізації засудженої жінки повинно бути вирішено більш детально на законодавчому рівні із залучення як державних так і недержавних органів. Але не слід забувати, що цей процес, який може супроводжуватися величезною кількістю різних засобів, не дасть результату, якщо не буде бажання такої особи змінитися. Тому потрібно враховувати різні фактори соціального, психологічного, організаційного тощо характеру такої особливо уразливої категорії населення. Таким чином, ресоціалізація засудженої до позбавлення волі жінки повинна бути спрямована на формування законослухняної поведінки як під час відбування покарання так і на волі, переорієнтація на соціальні цінності та блага, які склалися в суспільстві, психологічний супровід, забезпечення гідними умовами життя, надання можливості розвиватися у сфері, обраною такою особою, підтримка і зв'язок із родиною тощо із залученням відповідних спеціалістів, органів та організацій.

Література

1. Кримінально-виконавчий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/>.
2. Львовчкін А. Концептуальні питання реформування кримінально-виконавчої системи // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щоріч. бюл. Київ. ін-ту внутр. справ І Голов. ред. Синьов. – : КІВС, «МП Леся», 2002. –№ 27. – с. 3-12.

3. Степанюк А.Х. Позитивна кримінальна відповідальність як предмет регулювання Кримінально виконавчого кодексу України // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. пр./ За ред. В. Борисова, В. С. Зеленецького та ін. Вип. 9. – Х. : Право, 2004. – с. 60-93.
4. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права: проблемы общей части / Н. А. Стручков: Юриздат, 1984. – 240 с.
5. Неживець М. Забезпечення соціальної та трудової реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08/ Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 20 с.
6. Чеботарьова Ю.А. Жінки в місцях позбавлення волі: деякі проблемні питання / Ю.А. Чеботарьова // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 3. – с. 46-51.
7. Порядок організації виробничої діяльності та залучення засуджених до суспільно корисно праці на підприємствах випраних центів, виправних та виховних колоній Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0068-13?lang=ru>
8. Інструкція про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13/sp:max20>
9. Жук О.М. Праця засуджених жінок в місцях позбавлення волі, як фактор їх виправлення та ресоціалізації / О.М. Жук // Судова апеляція. – 2014. – № 3. – с. 29-33.
10. Кутєпов М.Ю. Соціальна адаптація засуджених жінок як складова їх ресоціалізації / М.Ю. Кутєпов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – № 3. – с. 95-98.
11. Проскура В.В. Роль громадських організацій у ресоціалізації засуджених до позбавлення волі / В.В. Проскура // Львівська політехніка. – 2018. – № 5. – с. 54-65.

12. Проскура В.В. Соціально-адаптаційна робота з особами, які повертаються з місць позбавлення волі в Україні (за матеріалами соціологічного дослідження) / В.В. Проскура // Соціологічні дослідження : зб. наук. праць. – 2005. – № 5. – с. 119–132.